

Examining the penalty of fine from the perspective of economic jurisprudence

Yaghoub Alizadeh^{1*}

1. Assistant Professor Department of Theology, Jurisprudence and Islamic Law, Payame Noor University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 117-129

Article history:

Received: 29 Mar 2022

Edition: 7 Jun 2022

Accepted: 17 Aug 2022

Published online: 24 Sep 2022

Keywords:

Pecuniary Punishment, Economic Jurisprudence, Imprisonment, Economics of Law

Corresponding Author:

Yaghoub Alizadeh

Address:

Department of Theology,
Jurisprudence and Islamic Law,
Payame Noor University, Tehran,
Iran.

Orchid Code:

0000-0002-1935-6926

Tel:

09143925601

Email:

y_alizadeh@pnu.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aim: Pecuniary punishments are among the punishments that have received more and more attention as a type of alternative punishment due to the inefficiency and costliness of imprisonment. In the present study, an attempt has been made to examine pecuniary punishment from the perspective of economic jurisprudence.

Materials and Methods: The present paper is analytical-descriptive and library method is used.

Ethical considerations: In this paper, the originality of the texts, honesty and trustworthiness have been observed.

Results: The findings show that the pecuniary punishment has important economic dimensions from the perspective of economic analysis of law. Not only does the pecuniary punishment remove the cost of imprisonment and detention for the government, but it can also be a source of income for it. On the other hand, it has the aspect of deterrence and intimidation, and therefore, by preventing the recurrence of the crime, it does not bear the cost of prosecution, trial and investigation on the judiciary.

Conclusion: Considering such important economic dimensions, as a result of the discussion, it can be said that in the form of a broad interpretation of discretionary punishment from a jurisprudential point of view, it was possible to extend the pecuniary punishment, especially for financially motivated crimes, and the legislature needs to use pecuniary punishments more and more.

Cite this article as:

Alizadeh Y. Examining the penalty of fine from the perspective of economic jurisprudence. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022; 4(3):117-129.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱

بررسی مجازات جزای نقدی از منظر فقه اقتصادی

یعقوب علیزاده*

۱. استادیار گروه الهیات فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: جزای نقدی از جمله مجازات‌هایی است که تحت تأثیر ناکارآمدی و هزینه‌زا بودن مجازات حبس به‌عنوان یک نوع از مجازات‌های جایگزین بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. در این مقاله تلاش شده به بررسی مجازات جزای نقدی از منظر فقه اقتصادی پرداخته شود.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که مجازات جزای نقدی دارای ابعاد اقتصادی مهمی از منظر تحلیل اقتصادی حقوق است. جزای نقدی نه تنها هزینه مجازات حبس و نگهداری زندانیان را برای دولت به همراه ندارد که می‌تواند منبع تأمین درآمد برای دولت نیز باشد. از طرفی جنبه بازدارندگی و ارعاب داشته و لذا با پیشگیری از تکرار جرم، هزینه تعقیب و محاکمه و رسیدگی را بر قوه قضائیه تحمل نمی‌کند.

نتیجه: با چنین ابعاد اقتصادی مهمی، به‌عنوان نتیجه بحث می‌توان گفت که در قالب تفسیر موسع از تعزیر از منظر فقهی امکان گسترش مجازات جزای نقدی، به‌ویژه در خصوص جرائم ارتكابی با انگیزه مالی وجود داشته و لازم است قانون‌گذار بیش از پیش به استفاده از مجازات جزای نقدی روی آورد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۱۷-۱۲۹

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۰۹

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۳/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۲

واژگان کلیدی:

جزای نقدی، فقه اقتصادی، مجازات حبس، اقتصاد حقوق.

نویسنده مسوول:

یعقوب علیزاده

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه پیام نور، گروه الهیات فقه و حقوق اسلامی.

تلفن:

۰۹۱۴۳۹۲۵۶۰۱

کد ارکید:

0000-0002-1935-6926

پست الکترونیک:

y_alizadeh@pnu.ac.ir

۱. مقدمه

جزای نقدی یکی از اقسام مجازات‌ها به‌عنوان ضمانت اجرای در نقش مجازات جایگزین در زمره مجازات‌هایی می‌باشد که به دلایل مختلف مورد استقبال سیاست جنایی تقنینی کشورهای مختلف قرار گرفته است (گلدوزیان، ۱۳۸۶، ۳۲۵). نهاد جزای نقدی به‌عنوان جایگزین حبس و حبس‌های کوتاه‌مدت از اقبال زیادی برخوردار بوده و تا حدودی چهره رویکرد کیفری را متفاوت کرده است و در جهت کم کردن از جمعیت زندان‌ها به خاطر جرائم کم‌اهمیت گام مثبتی محسوب می‌شود (ولیدی، ۱۳۸۵، ۴، ۱۹۲). اما بوجود بیش از چهارصد عنوان جرم با مجازات حبس در نظام حقوقی ایران بر این واقعیت دلالت دارد که مجازات حبس به‌عنوان یکی از ساده‌ترین و رایج‌ترین نوع مجازات مورد استفاده قرار گرفته است. این در حالی است که مجازات حبس دارای آثار و پیامدهای منفی زیادی است و با فلسفه مجازات‌ها در اسلام سازگاری ندارد. هدف شریعت از نظام کیفری بازدارندگی از وقوع جرم، حمایت از مصالح و منافع عمومی، اصلاح و بازپروری و درنهایت تحقق عدالت و امنیت فردی و اجتماعی است. به بیان دیگر هدف از مجازات‌ها اصلاح نفوس و تهذیب آن‌ها و تلاش در جهت سعادت جوامع بشری است نه تعذیب. از سوی دیگر آن‌گونه که از متون تاریخی معتبر برمی‌آید، با توجه به وضعیت سیاسی و اجتماعی صدر اسلام، در زمان رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) زندان به معنای اصطلاحی و رایجش وجود نداشته است. در خصوص جزای نقدی

تألیفات متعددی انجام شده است: امید شهبازی و محسن علیاری، در مقاله‌ای به بررسی نحوه تعیین جزای نقدی در تعدد بزه کلاهبرداری پرداخته‌اند (شهبازی و علیاری، ۱۳۹۸) فاطمه احدی نیز، در مقاله‌ای جزای نقدی در نظام کیفری ایران با رویکرد کیفرشناسی را بررسی کرده است (احدی، ۱۳۹۲) همچنین مریم همتی، در مقاله‌ای مقررات اجرایی جزای نقدی در حقوق کیفری ایران و انگلستان را مورد بررسی قرار داده‌اند (همتی، ۱۳۸۹) اما مجازات جزای نقدی از منظر فقه اقتصادی چندان مورد توجه قرار نگرفته است در مقاله حاضر تلاش شده به این مهم پرداخته شود که مجازات جزای نقدی از منظر فقه اقتصادی چگونه قابل تحلیل است؟ فرضیه مقاله نیز بدین شکل قابل طرح است که «مجازات جزای نقدی دارای ابعاد اقتصادی مهمی از منظر اقتصاد حقوقی بوده و با استفاده از تفسیر موسع از مفهوم تعزیر در فقه می‌توان این نوع مجازات را برای بسیاری از جرایم به‌ویژه جرایم با انگیزه مالی در نظر گرفت». به منظور بررسی سوال و فرضیه مورد اشاره ابتدا به مجازات جزای نقدی و ابعاد اقتصادی آن پرداخته شده و در ادامه با اشاره به رویکرد فقهی نسبت به مجازات تعزیر، تعمیم تعزیر به مجازات جزای نقدی تحلیل شده است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی - تحلیلی بوده و از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که مجازات جزای نقدی دارای ابعاد اقتصادی مهمی از منظر تحلیل اقتصادی حقوق است. جزای نقدی نه تنها هزینه مجازات حبس و نگهداری زندانیان را برای دولت به همراه ندارد که می‌تواند منبع تأمین درآمد برای دولت نیز باشد. از طرفی جنبه بازدارندگی و ارعاب داشته و لذا با پیشگیری از تکرار جرم، هزینه تعقیب و محاکمه و رسیدگی را بر قوه قضائیه تحمل نمی‌کند.

۵. بحث

۵-۱. جزای نقدی

«جزا» در لغت به معنی کیفر، پاداش و مکافات است (عمید، ۱۳۷۹، ۱، ۳۱۱). «نقد» در لغت به معنی «آنچه در حال داده می‌شود، خلاف نسیه، مال حاضر، وجه حاضر» و یا «آن چیزی است که به وجه نقد و رایج پرداخت شود». همچنین بعضی آن را به معنی: «پول یا بهاء آنچه فی الحال داده می‌شود»، بکار برده‌اند (عمید، ۱۳۷۹، ۲، ۸۷۶). از نظر اصطلاحی قانون ایران جزای نقدی را تعریف نکرده و سابقه‌ای از آن در قوانین دیده نمی‌شود. از نظر حقوقدانان، جزای نقدی عبارت است از «الزام محکوم به پرداخت مبلغی وجه نقد» (علی‌آبادی، ۱۳۶۳، ۹۳). تعریف مورد اشاره مانع

نمی‌باشد. زیرا نه تنها جزای نقدی، خسارت و غرامت ناشی از ارتکاب جرم را نیز دربرمی‌گیرد. تعریف جزای نقدی را چنین ذکر می‌کنند: «اجبار متهم به پرداخت مبلغی وجه نقد (آخوندی، ۱۳۸۹، ۳، ۱۲۴). تعریف مذکور اساساً از این نظر که واژه «متهم» را بکار برده است جای ایراد دارد. زیرا متهم کسی است که هنوز جرم وی به اثبات نرسیده و مجازات جزای نقدی درخصوص مجرم به کار می‌رود. از نظر برخی دیگر جزای نقدی به معنای «محکومیت مجرم به تأدیه مبلغی به عنوان مجازات به خزانه دولت» است (ملک اسمعیلی، ۱۳۸۹، ۸۷؛ سمیعی، ۱۳۸۳، ۹۷؛ نجفی ابرندآبادی و هاشم بیگی، ۱۳۷۷، ۱۴۱). این مجازات را می‌توان در زمره مجازات‌های جایگزین حبس به‌ویژه درخصوص جرائم کم‌اهمیت تلقی کرد. همچنین مجازات نقدی برای جرایم با انگیزه مالی مناسب است زیرا جنبه بازدارندگی بیشتری دارد (نوربها، ۱۳۸۵، ۶۳). هدف اصلی از برقراری جزای نقدی مدنظر قرار دادن اهداف کیفری است و هدف مالی از آن غیرمستقیم و کم‌رنگ است. قانون‌گذار جزای نقدی را برای جرائم پرخطر، آنجا که امنیت داخلی و خارجی و آسایش عمومی به‌گونه‌ای شدید در معرض خطر می‌باشد، برقرار نکرده است و به نظر می‌رسد، هدف از برقراری این کیفر تا حدی بر پایه پرهیز از زندان‌های کوتاه‌مدت بوده است. باید توجه داشت که لفظ «نقدی» در مقابل نسیه مدنظر نیست، بلکه از آنجایی که جزای نقدی یکی از مجازات‌های مالی است، منظور ادای مبلغ رایجی است که حسب آن مرتکب عمل مجرمانه (فعل یا

اقتصادی مانند مفهوم کارایی برای توصیف تصمیمات و اعمالی که ظاهراً از معاملات غیرشخصی در بازار بسیار متفاوت است، استفاده می‌کند (التمن، ۱۳۸۵، ۳۲۴). برخی بر این باورند که ابزارهای اقتصادی، به دلیل عدم وابستگی به یک نگرش خاص یا طرز فکری خاص، بهترین ابزار برای تحلیل مسائل حقوقی می‌باشند. این ابزارها تقریباً به‌طور یکسان در جوامع، صرف‌نظر از نظام اقتصادی حاکم به‌عنوان یک متد ارزیابی، مورد پذیرش واقع شده‌اند و در بررسی‌های اقتصادی موضوعات از آن‌ها استفاده می‌شود. بدین ترتیب، تحلیلگران مسائل حقوقی، تمایل بیشتری به استفاده از آن‌ها دارند.

مراد از تحلیل اقتصادی حقوق بهره‌گیری از ابزارها و انگاره‌های اقتصادی در فرآیند حقوقی است، چنانچه تحلیل رفتار مادی جامعه نقش نخستین علم تحلیل اقتصادی حقوق است که بستگی به زمینه تفکر اقتصادی دارد. از جمله زمینه‌های تفکر اقتصادی را می‌توان متغیرهایی همچون کمیابی، انتخاب، هزینه فرصت، و کارآمدی دانست (بادینی، ۱۳۸۴، ۳۷۶).

در نگرش اقتصادی به حقوق، دیگر حقوق نه ابزاری برای تنظیم روابط؛ بلکه ابزاری برای تغییر رفتار و سیاست‌گذاری قلمداد می‌شود. همان‌گونه که در اقتصاد، تغییر قیمت بر رفتار مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان تأثیر می‌گذارد، در حقوق نیز قواعد حقوقی و تغییر آن‌ها بر رفتار اشخاص تأثیر می‌گذارد. در این نگرش، درستی و اخلاقی بودن قواعد دیگر ملاک نیست؛ نقش آن‌ها در افزایش

ترک فعل) ملزم است آن را به خزانه دولت واریز نماید. لزوماً این معنی از آن مستفاد نمی‌شود که پس از لازم‌الاجراء شدن حکم، جزای نقدی فوراً قابل پرداخت نباشد؛ چرا که جنبه مثبت احکام کیفری به دنبال خود اجرای فوری را دربر دارد مگر در مواردی که قانون، تأخیر اجرای آن را لازم بداند.

۵-۲. تحلیل اقتصادی حقوق

علم اقتصاد، علم تخصیص منابع محدود در جامعه به شمار آید. نظام عدالت کیفری نیز همواره در مقام انتخاب میان راهکارهای مختلف است. هریک از این راهکارها، زبان‌ها و منافع برای جوامع به همراه دارند. ارزیابی هزینه‌ها و منافع راهکارها به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا با آگاهی کافی و لازم، راه‌حلی را انتخاب کنند که میزان رفاه جامعه را از نظر اقتصادی افزایش دهد. از نظر اقتصاددان، جرم، عملی غیراخلاقی است که موجب ورود زیان به جامعه می‌شود (مارک آ. کوهن، ۲۰۰۵، ۱۷).

برای فهم بهتر حقوق اقتصادی جرم و مجازات بایستی مفهوم حقوق اقتصادی به‌طور کلی تبیین گردد. تعاریف مختلفی از تحلیل اقتصادی به‌عمل آمده است: تحلیل اقتصادی حقوق شاخه‌ای از علم اقتصاد است که به ارزیابی ساختارها، قالب‌ها، فرایندها و اثرات قانون و نهادهای حقوقی می‌پردازد (سنتو. ولیانوسکی، ۲۰۰۷، ۱۹). همچنین، گفته شده است که تحلیل اقتصادی حقوق، مطالعه اثرات قواعد حقوقی بر روی فعالیت کارگزاران اقتصادی و میزان مطلوبیت آن‌هاست. جنبش حقوق و اقتصاد بخشی از روندی است که در طی آن، از نظریه‌های

ثروت جامعه مهم است. رفتار عادلانه هم بر مبنای کارایی آن قضاوت می‌شود (بادینی، ۱۳۸۲، ۱۰۲-۱۰۳).

تحلیل اقتصادی حقوق، هم‌چنین در پی تحلیل آثار متفاوتی است که از تصویب و اجرای قوانین حقوقی و وجود و کارکرد نهادهای حقوقی به دست می‌آید. این تحلیل خود شامل دو ساحت «اثباتی» و «هنجاری» می‌شود. تحلیل اقتصادی حقوق، در ساحت اثباتی جدا از ارزش‌گذاری، در پی پیش‌بینی و تبیین رفتارهای انسانی، قواعد حقوقی و نهادهای حقوقی است. در این جایگاه، اندیشمند حقوق و اقتصاد، در پی آن است که محدودیت‌های مؤثر بر رفتار اشخاص را شناخته و به تبیین چگونگی تأثیرگذاری و وسعت تأثیرات ناشی از قوانین و نهادهای حقوقی، بپردازد. در ساحت هنجاری اما، ما با «باید» ها سروکار داشته و تحلیل اقتصادی حقوق نیز در پی ارائه‌ی معیارهایی برای وضع، تغییر و اصلاح قواعد حقوقی است. مفهوم «کارایی» نیز به‌مثابه یک مفهومی که بیشتر دارای صبغه‌ی هنجاری است تا اثباتی، در همین ساحت جای می‌گیرد. در تحلیل اقتصادی حقوق به‌عنوان مثال در حوزه‌ی حقوق کیفری، می‌توان از این امر سخن گفت که آیا اصولاً اعمال قوانین و مجازات‌های مبارزه با جرم، نهایتاً منجر به کاهش جرائم مربوطه می‌شود یا نه؟ (دادگر، ۱۳۹۰، ۱۸۰). کاهش جرم (با فرض ثبات سایر چیزها)، از نظر اقتصادی باعث کاهش هزینه‌ها می‌شود و این خود امری مطلوب است. از این رو اجرای هر نوع قانونی که با فرض تحقق هدف موردنظر، موجب کاهش هزینه‌ها

گردد، در راستای تقویت قواعد کارشناسی اقتصادی است و خود رعایت بعدی از ابعاد کارایی است (اردبیلی، ۱۳۹۶، ۱، ۱۹۸). یکی از ابعاد اقتصاد حقوق، تأثیر اقتصاد بر مجازات‌هاست. ظهور مجازات‌های جایگزین و جزای نقدی در این راستا قابل ارزیابی است (پوربخش، ۱۳۸۷، ۸۸-۸۳). در واقع مجازات‌های جایگزین علاوه بر خدمات عمومی رایگان، دوره مراقبت، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه را شامل می‌شود. جزای نقدی مجازات تعزیری است که محکوم‌علیه به موجب حکم قطعی دادگاه محکوم به پرداخت مبلغی وجه رایج به حق خزانه دولت می‌باشد. این حکم توسط دادگاه کیفری ممکن است به عنوان مجازات اصلی و یا به عنوان جایگزینی مناسب برای برخی از جرایم کم اهمیت صادر شود.

۵-۳. ابعاد اقتصادی مجازات جزای نقدی

ضمانت اجرائی جزای نقدی که برای نقض امر یا نهي مقنن در نظر گرفته شده است، ماهیت کیفری آن را آشکار می‌سازد. هر کیفر ویژگی و خصایص خود را داراست، به‌طوری که از مجازاتی به مجازات دیگر این ویژگی متفاوت است. قانون‌گذار نظر به سیاست کیفری که در نظر دارد، با توجه به ویژگی هر کیفر برای عمل ارتكابی (فعل یا ترک فعل) دست به گزینش و انتخاب ضمانت اجرای کیفری مناسب می‌زند.

مجازات جزای نقدی سبب بازدارندگی و در نتیجه پیشگیری و عدم تحمیل هزینه بر جامعه می‌شود. از جمله اهداف مجازات‌ها را ارعاب دانسته‌اند،

دانسته که تجاوز به ارزش‌های انسانی را مشخص می‌کنند» (نوربها، ۱۳۸۵، ۳۶۶). جزای نقدی هرچند تهدید شدید و علیه نفس و آزادی نیست، اما سلب آرامش و آسایش خیال به‌واسطه کیفر جزای نقدی که متوجه اموال می‌شود و نتیجه آن از دست دادن مال است، مرعوب‌کننده می‌باشد. علی‌الخصوص اینکه مجرمین، برخلاف زندان، به جزای نقدی عادت نمی‌کنند و تهدید مالی هر زمان ناخوشایند است. اگرچه شدت ارباب و هراس آن نسبت به فقرا و ثروتمندان برابر نیست، اما در وجود بازدارندگی فردی و اجتماعی این کیفر از این طریق نمی‌توان تردید کرد. «برای پیشگیری از جرائمی که انگیزه مجرم در آن‌ها کسب سود و ثروت‌اندوزی است، جزای نقدی مؤثر و مانع از تکرار جرم این قبیل افراد که محرک آن‌ها از ارتکاب مجرم، حرص شدید و سودجویی است، می‌باشد. به‌عبارت دیگر، از لحاظ روحی در زمان حاضر جریمه (جزای نقدی) کیفر مناسبی است وقتی تشخیص دادند، شخص محکوم علاقه زیاد به پول دارد می‌تواند با محکوم کردن به جریمه (جزای نقدی) از ارتکاب مجدد او جلوگیری کنند» (هومن، ۱۳۸۹، ۹۹).

از طرفی اجرای جزای نقدی مخارجی به همراه ندارد و جزای نقدی خود ممر درآمدی برای دولت به حساب می‌آید. لذا از لحاظ اقتصادی اعمال این کیفر به نسبت سایر مجازات‌های علی‌الخصوص حبس به‌صرفه است. زندان هزینه‌های زیادی برای دولت به همراه دارد، طوری که هزینه آن در مواردی دولت را ناچار می‌کند با اقداماتی از قبیل عفو، از تعداد زندانیان بکاهد. چنین است که اجرای

به‌نحوی که با اعمال مجازات مانع و بازدارنده مجرم و دیگران از ارتکاب جرم می‌گردد. بنام معتقد بود مجازات‌ها باید جنبه بازدارندگی داشته باشد. به عبارتی رنج مجازات باید از فایده آن بیشتر باشد به نحوی که مجرم به دلیل هزینه زیاد و فایده کم جرم از ارتکاب آن سر باز زند. این هدف با جزای نقدی به‌ویژه برای جرایم دارای انگیزه مالی به‌خوبی تأمین می‌شود. از طرفی مجرم به مجازات جزای نقدی خو نمی‌گیرد و همواره پرداخت مبلغی وجه برای او تازگی دارد. به‌طوری که هدف اربابی برای مجرم متوقف نمی‌شود. در حالیکه «وقتی محکوم به محرومیت و اندوهی که از حبس نتیجه می‌شود، عادت کرده اثر آن کم می‌شود. ولی جزای نقدی از نظر تعقیب و مجازات چنین اثری را دارا نیست (ملک اسمعیلی، ۱۳۸۹، ۲۰۵). به عبارتی اثر ترذیلی جریمه (جزای نقدی) مانند سایر مجازات‌ها در اثر اعتیاد از بین نمی‌رود و به همین جهت اثر تنبیهی آن مانند سایر مجازات‌ها به تدریج کم نمی‌شود» (علی‌آبادی، ۱۳۸۸، ۲، ۱۱۳). کیفر در وجود بزهکاران اجتماعی و مجرمان فعلی رعب و هراس ایجاد می‌کند. «عامل ترس یا قدرت ترساننده مجازات بدین دلیل توانسته است قرن‌ها دوام پیدا کند که اصولاً بشر نسبت به حیات، آزادی، مال و آبروی خود علاقه‌مند است و تخطی نسبت به این ارزش‌های پذیرفته‌شده را نگران‌کننده و غیرقابل گذشت می‌داند؛ لذا بشر در اعمال مجازات از همین احساس عمیق و علاقه انسانی نسبت به حیات، آزادی، مال و آبروی خود برای ترساندن الهام گرفته و مجازات راه چاره‌اقتصادی

یک حکم نیروی انسانی فراوان، امکانات مادی و مخارج زیادی را دربر دارد. لیکن جزای نقدی نه تنها هزینه‌ها، مخارج و نیروی انسانی کمتری را می‌طلبد، بلکه سرچشمه عایدی برای دولت بشمار می‌آید.

همچنین مجازات جزای نقدی با جلوگیری از تکرار جرم، بر جامعه هزینه‌ای تجمیل نمی‌کند. مزیت مهم دیگر جزای نقدی این است که برخلاف زندان، فاسدکننده نیست (علی‌آبادی، ۱۳۸۸، ۲، ۱۱۳). زیرا زندان در حقیقت یک آموزشگاه فساد است و محیط آن جرم‌زاست. بزهکاران دوره‌م جمع می‌شوند و اطلاعات مربوط به نحوه ارتکاب جرم را به هم یاد داده و نقشه‌های تخریبی را مبادله می‌کنند. بدین جهت پس از آزادی از زندان، ماهرتر از گذشته و مجهزتر، دست به ارتکاب جرم می‌زنند و در مسیر بزهکاری مجدداً غوطه‌ور می‌گردند. چون محکومین به جزای نقدی بدان شیوه دوره‌م جمع نمی‌شوند، وقوع تباهی و فساد آنان محقق نمی‌شود.

۴-۵. گسترش دامنه جزای نقدی از منظر

فقهی

اشاره شد که مجازات جزای نقدی از منظر اقتصادی دارای مزیت‌های فراوانی است. در این قسمت به بررسی امکان گسترش بیشتر مجازات جزای نقدی از منظر فقهی پرداخته می‌شود. برای تبیین این مهم لازم است به قاعده *التَّعْزِيرُ لِكُلِّ عَمَلٍ حَرَامٍ* اشاره شود. براساس قاعده مذکور حاکم اسلامی می‌تواند برای مواردی که عمل حرام

تشخیص می‌دهد هر نوع مجازاتی که صلاح می‌داند، تعیین کند. «تعزیر عبارت از تأدیبی است که خداوند، تعبد و التزام به آن را به‌منظور جلوگیری تعزیرشونده و دیگر مکلفین، از ارتکاب عمل ممنوع جعل نموده است و این حکم، در موردی که امر واجبی ترک و امر قبیحی ارتکاب یابد و در شرع، مجازات معینی برای آن نیامده باشد، ثابت می‌شود» (حلبی، ۱۴۰۰، ۴۱۶). عبارتی از قبیل «این در اختیار امام است» (نوری، ۱۴۰۸، ۱۸، ۱۹۵). «امام او را عقوبت می‌کند» (نوری، ۱۴۰۸، ۱۸، ۱۵۶). «به قدری که سلطان صلاح ببیند» (مفید، ۱۴۱۰، ۷۹۵). «به قدری که سلطان اسلام صلاح بداند» (مفید، ۱۴۱۰، ۷۹۵). «به قدری که ولی امر صلاح ببیند». «موکول به امام است» (طوسی، ۱۳۵۱، ۸، ۶۹). «با امام است» (طوسی، ۱۴۱۶، ۲، ۴۹۳). «به قدری که امام صلاح بداند» (حلی، ۱۴۰۵، ۵۶۸). «تعزیر او در اختیار امام است» (نجفی، ۱۳۹۸، ۴۱، ۶۹) و سایر عباراتی که با همین مضمون در ادبیات فقهی قابل مشاهده است، همگی دال بر تفویض امر به حاکم می‌باشد. در بیانات فقها نیز این امر قابل مشاهده است، که اجرای تعزیر در اختیار حاکم یا سلطان است. مثلاً شیخ مفید (ره) می‌گوید «هر کسی نسبت ناروایی از اعمال زشت به جز زنا و لواط را به مسلمانان بدهد... در این صورت حد قذف زنا و لواط را ندارد، اما موجب تعزیر و تأدیب می‌شود، آن هم مطابق رأی حاکم» (مفید، ۱۴۱۰، ۷۹۵). یا ابن زهره (ره) تعزیر را برحسب آنچه ولی امر یا اولی الامر صلاح بداند، جاری می‌داند. شیخ طوسی (ره) با عبارت

است. تعیین جزای نقدی، مخصوصاً جزای نقدی نسبی برای برخی جرائم در قانون می‌تواند متأثر از چنین رویکردی-مدل بازدارندگی، انتخاب عقلانی باشد قانون‌گذاری به‌ویژه در قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس و ارتشاء و کلاهبرداری بیشتر به چنین رویکردی از خود رغبت نشان داده است. بدیهی است که رنج و الم ناشی از تحمل مجازات نقدی به لحاظ تفاوت افراد در توانایی آن‌ها در پرداخت، به یک‌شکل و اندازه نیست. این تفاوت موجب می‌شود که هرکس قدرت پرداخت مالی دارد از دغدغه‌های بعدی دفاع و مصون باشد و برعکس هرکس چنین قدرتی ندارد و با قدرت پرداخت اندکی دارد رنج و فشار را متحمل خواهد شد. بنابراین بازدارندگی جزای نقدی نیز به تبعیت از توانایی پرداخت افراد می‌تواند متفاوت باشد. جزای نقدی از جمله کیفی‌های مالی است که در قوانین جزایی ما بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. آنچه مسلم است نسبت به کیفی‌های بدنی کیفر از شدت ضعیف‌تری برخوردار است و شدت آن و در نتیجه رنج حاصل از تحمل آن به‌خصوص هنگامی کمتر می‌گردد که متحمل آن فردی غنی و متمکن باشد. هرچند این کیفر می‌تواند به‌نوعی یک منبع مالی برای دولت باشد ولی بدون تردید قانون‌گذار در به کارگیری آن جنبه بازدارندگی را مدنظر داشته و شاید بتوان گفت که هدف اصلی از وضع این کیفر توجه به درد و رنجی است که فرد مجرم در پرداخت آن خواهد دید. همان‌طور که بنام مطرح می‌کند که جزای نقدی اهداف بازدارندگی را از طریق اخذ پول یا کالاها دنبال

«تعزیر موکول به نظر امام» (طوسی، ۱۳۵۱، ۸، ۶۹). درباره تعزیر اظهارنظر می‌کند و در جای دیگری می‌نویسد: «تعزیر برای امام است و در این امر هیچ اختلافی وجود ندارد» (طوسی، ۱۴۱۶، ۲، ۴۹۳). ابوالصلاح حلبی (ره) اجرای تعزیر را وظیفه حاکم شرع می‌داند (حلبی، ۱۴۰۰، ۴۱۷). و ابن ادریس (ره) این امر را از وظایف سلطان یا نائب او می‌شمرد (ابن ادریس، ۱۴۱۱، ۳، ۵۳۵) همین نظر را محقق حلی (ره) (نجفی، ۱۳۹۸، ۴۱، ۶۹). یحیی بن سعید حلی (ه) (حلی، ۱۴۰۵، ۵۶۸) صاحب جواهر (ره) (نجفی، ۱۳۸۸، ۴۱، ۶۹) علامه حلی (ره) (حلی، ۱۴۱۲، ۳، ۷۷۰-۷۶۱). شیخ حر عاملی (ره) (عاملی، ۱۴۰۳، ۱۸، ۳۸۳) و سایر فقها در موکول بودن تعزیر به امام یا سلطان و نه قاضی، ابراز داشته‌اند که از ذکر آنها صرف‌نظر می‌شود و این نکته تأکید می‌گردد، که این بحث مخالفی ندارد و همگی فقهاء در تفویض امر به حاکم یا سلطان متفق القول هستند (عمید زنجانی، ۱۳۸۶، ۱۵۵)، و اگر کسی هم تعبیر به قاضی کرده است، به آن دلیل است که قضاوت را از شئون حکومت می‌دانسته است.

پیش از این مزایای اقتصادی مجازات جزای نقدی بحث شد. علاوه بر این به این مهم پرداخته شد که امکان عمومیت مفهوم تعزیر وجود دارد. با چنین پیش‌فرض‌هایی به بررسی امکان گسترش مجازات جزای نقدی از منظر اهداف مجازات‌ها از منظر فقهی پرداخته می‌شود. یکی از اهداف مجازات‌ها در فقه بازدارندگی است. اشاره شد که مجازات جزای نقدی در خصوص جرائم بانگیزه مالی بازدارنده

می‌کنند بدون اینکه اعمال درد بر جسم مجرم بکنند» (شانون ام. بارتون بلسا، ۲۰۱۲، ۳۶۹).

در سال‌های اخیر بحث مجازات حبس با توجه به تأثیرات بد و محیط‌های نامناسب اعمال چنین مجازاتی بر محکومین آن باعث گردیده است که مسئولین امر و کارشناسان اجتماعی و حقوقدانان در جهت بهبود وضع زندانیان و جایگزین کردن مجازات‌های دیگر از جمله جزای نقدی به جای آن بکوشند. با افزایش بی‌رویه تعداد زندانیان و ایجاد مشکلات و دشواری‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سیستم‌های قضایی، نیاز به تدوین و اجرای استراتژی مجازات‌های اجتماعی جایگزین حبس از جمله ضرورت‌های اصلی به شمار می‌رود (پوربخش، ۱۳۸۷، ۸۸-۸۳). جزای نقدی به عنوان نوعی از مجازات‌های جایگزین به عنوان یک مکانیسم و بازار مناسب از اهمیت بالایی برخوردار است و این مجازات‌ها را می‌توان با توجه به شخصیت مجرم به کار گرفت و از این مجازات‌ها به نحو احسن بهره جست. با اعمال این مجازات‌ها، هم شخص مجرم متنبه شده و از کرده‌ی خود پشیمان شده و در بازسازی و اجتماعی شدن وی تأثیر به‌سزایی داشته و هم ضرر و زیان متضرر از جرم تا حدودی جبران شده و با اعمال این‌گونه از مجازات، تسلی خاطر وی حاصل می‌شود؛ در جوامع امروزی که مقنن کیفری بیشتر در جهت حبس‌زدایی و کاهش جمعیت زندانیان پیش می‌روند، مجازات حبس باید به عنوان یک نمونه از مجازات‌ها در راستای دیگر مجازات‌ها باشد و به‌عنوان آخرین راهکار و حربه مورد توجه قرار گیرد و حتی‌الامکان

از دیگر محدودیت‌ها و مجازات‌ها از جمله جزای نقدی استفاده نمود.

در فقه نیز در قالب مجازات تعزیر امکان تجویز مجازات‌های جایگزین حبس وجود دارد. در فقه مجازات‌ها به چهار قسم حدود، قصاص، دیات و تعزیرات تقسیم می‌شوند. در مفهوم تعزیر، لحاظ کردن انواع مجازات‌های جایگزین حبس قابل استنباط است که حاکم اسلامی می‌تواند براساس صلاحدید عمل نماید؛ اشاره شد که به نظر فقها، «مجازات تعزیری منحصر به موردی خاص نیست، بلکه از هر اقدامی که منجر به اصلاح مجرم و پیشگیری از ارتکاب جرم مجدد وی شود، می‌توان استفاده کرد» (طوسی، ۱۳۵۱، ۸، ۶۶). براساس آنچه در خصوص مفهوم تعزیر و عمومیت معنای آن گفته شد، حاکم جامعه اسلامی دارای این اختیار است که برحسب صلاحدید از مصادیق مختلف مجازات‌های تعزیری استفاده نماید. از مهمترین مصادیق مجازات‌های تعزیری جزای نقدی است که دارای مزیت‌های متعددی است.

۶. نتیجه

نتایج نشان داد که مجازات جزای نقدی دارای ابعاد اقتصادی مهمی است. جزای نقدی از این جهت که به‌ویژه در خصوص جرایم مالی بازدارنده است و در پیشگیری از وقوع و تکرار جرم تأثیرگذار است مانع تحمیل هزینه‌های جرم و مجازات از منظر تحلیل اقتصاد حقوق بر جامعه و دولت می‌شود. در واقع برای پیشگیری از جرائمی که انگیزه مجرم در آنها کسب سود و ثروت اندوزی است، جزای نقدی مؤثر

و مانع از تکرار جرم این قبیل افراد که محرک آنها از ارتکاب مجرم، حرص شدید و سودجوئی است می‌باشد. از طرفی مجازات جزای نقدی می‌تواند منبع درآمد و تأمین مالی برای دولت نیز باشد. به عبارتی جزای مجازات جزای نقدی مخارجی به همراه ندارد و جزای نقدی خود ممر درآمدی برای دولت به حساب می‌آید. لذا از لحاظ اقتصادی اعمال این کیفر به نسبت سایر مجازات‌ها علی‌الخصوص حبس به صرفه است. این در حالی است که مطابق تفسیر موسع از مجازات تعزیر در فقه، حاکم اسلامی و در واقع قانون‌گذار امکان تعمیم تعزیر به سایر مجازات‌ها از جمله جزای نقدی را دارد. در چنین وضعیتی برای گسترش مجازات جزای نقدی مانعی پیش روی قانون‌گذار نبوده و با توجه به مزایای مورد اشاره در خصوص مجازات مذکور، ضروری است مجازات جزای نقدی بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش، تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- آخوندی، محمود، آئین دادرسی کیفری، جلد سوم، چاپ اول، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۹.
- ابن ادریس حلی، محمدبن ادریس، السرائر الحاوی التحریر الفتاوی، جلد سوم، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۱.
- احدی، فاطمه، «جزای نقدی در نظام کیفری ایران با رویکرد کیفرشناسی»، نشریه دادرسی، شماره نود و هشتم، ۱۳۹۲.
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۶.
- التمن، اندرو، درآمدی بر فلسفه حقوق، چاپ اول، تهران، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵.
- بادینی، حسن، فلسفه مسئولیت مدنی، چاپ اول، تهران، نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۴.
- بادینی، حسن، «مبانی فلسفی نگرش اقتصادی به حقوق»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره نود و دوم، ۱۳۸۲.
- پوربخش، سید محمدعلی، «جایگزین‌های نوین زندان در نظام کیفری»، مجله حقوقی گواه، شماره دوازدهم، ۱۳۸۷.
- حلی، ابوالصلاح، الکافی فی الفقه، اصفهان، مکتبه الامام امیرالمؤمنین، ۱۴۰۰.
- حلی، ابومنصور حسن بن یوسف بن علی بن المطهر (علامه)، مختلف الشیعه، جلد سوم، قم، مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه، ۱۴۱۲.
- حلی، حسن بن یوسف (العلامه)، تحریر الاحکام الشرعیه، جلد دوم، قم، مؤسسه الامام الصادق، ۱۴۰۵.
- حلی، یحیی بن سعید، الجامع الشرایع، قم، مؤسسه سید الشهداء العلمیه، ۱۴۰۵.
- دادگر، یداله، درآمدی بر تحلیل اقتصادی حقوق، چاپ دوم، تهران، انتشارات پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و نور علم، ۱۳۹۰.
- سمیعی، حسین، حقوق جزا، چاپ چهارم، تهران، چاپخانه شرکت مطبوعات، ۱۳۸۳.
- شهبازی، امید، علیاری، محسن، «نحوه تعیین جزای نقدی در تعدد بزه کلاهبرداری»، نشریه فصلنامه رای: مطالعات آرای قضایی، دوره هشت، شماره دوم، ۱۳۹۸.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، المبسوط فی الفقه الامامیه، جلد هشتم، تهران، المکتبه المرتضویه، ۱۳۵۱.
- طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، جلد هشتم، نجف، مکتبه النعمان، ۱۳۵۱.
- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، الخلاف فی الاحکام، جلد دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۶.

- عاملی، محمد بن الحسن بن علی الحر، وسائل الشیعه الی تحصیل الشریعه، جلد هجدهم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.
- علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنائی، جلد دوم، تهران، انتشارات فردوسی، ۱۳۸۸.
- علی آبادی، عبدالحسین، مقدمه رأی وحدت رویه شماره - ۲۳۳ - ۴۹/ ۹ / ۱۸ هیئت عمومی دیوان عالی کشور - موازین قضایی، جلد دوم، چاپ اول، تهران، نشر حسینییه ارشاد، ۱۳۶۳.
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی، جلد دوم، چاپ ششم، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۷۹.
- عمید زنجانی، عباسعلی، قواعد فقه بخش حقوق جزا، جلد دوم، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت و موسسه مطالعات و تحقیقات علوم اسلامی، ۱۳۸۶.
- گلدوزیان، ایرج، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، جلد اول - دوم و سوم، چاپ پانزدهم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۶.
- مفید، محمد بن نعمان (شیخ)، المقنعه، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۰.
- ملک اسمعیلی، عزیزا...، حقوق جزای عمومی، چاپ ششم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۹.
- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی الشرح شرائع الاسلام، چاپ ششم، جلد چهل و یکم، تهران، المکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۸.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، هاشم بیگی، حمید، دانشنامه جرم‌شناسی، چاپ اول، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۷.
- نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ سوم، تهران، انتشارات کانون وکلای دادگستری، ۱۳۸۵.
- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، جلد هجدهم، بیروت، موسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸.
- ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، جلد چهارم، چاپ پنجم، تهران، نشر داد، ۱۳۸۵.
- همتی، مریم، «مقررات اجرایی جزای نقدی در حقوق کیفری ایران و انگلستان»، نشریه عدالت آرا، شماره چهاردهم و سیزدهم، ۱۳۸۹.
- هومن، احمد، زندان و زندانی‌ها یا رژیم پنی تانسیر، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۹.
- Cento G. Veljanvoski, Economic Principles of Law, Cambridge University Press, 2007.
- Mark A. Cohen & Roger Bowles, Estimating Costs of Crime, at: Handbook of Quantitative Criminology, by: Alex R. Piquero & David Weisburd, Springer, 2005.
- Shannon M. Barton-Bellssa, Community based corrections, New Delh, SAGE publication, 2012.

منابع لاتین